جواد جوادی از «مدرسه فقاهت» و یک انقلاب دیجیتال در دسترسی به منابع علوم اسلامی می‌گوید

کتابخانه‌ای که مرز ندارد

نازلی مروت
قفسه کتاب

در عصر شتابان توسعه فناوری، زیرساخت‌های علمی حوزه‌های علوم اسلامی نیز با سرعتی بی‌سابقه پوست‌اندازی کرده. «مدرسه فقاهت» با محوریت کتابخانه دیجیتال خود، ضمن گردآوری هزاران منبع اصیل و تخصصی فقهی و کلامی، نه فقط به یکی از جامع‌ترین بسترهای علمی آنلاین حوزه مبدل شده، بلکه الگویی از عدالت دسترسی و نوسازی محتوا برای طلاب و پژوهشگران ایرانی و غیرفارسی‌زبان ارائه داده است. کتابخانه دیجیتال مدرسه فقاهت، نه فقط یک آرشیو آنلاین که قلب تپنده دانش و پژوهش نوین حوزه‌های علمیه ایران و جهان اسلام شده است. این پروژه زیرساختی، امروز فراتر از یک بانک اطلاعاتی، موتور محرک تحقیق و مطالعات نوآورانه در فقه، تفسیر، کلام و تاریخ اسلام است و همگان را ـ از طلبه تا استاد و حتی پژوهشگران غیرایرانی ـ بادریچه‌ای نو به دنیای منابع اصیل می‌برد. با جواد جوادی، درباره مسیر تحقق این رویا و تجربه حدود دو دهه توسعه مجازی علوم حوزوی به گفت‌وگو نشسته‌ایم.

مدرسه فقاهت از پاییز ۱۳۸۵ با پخش زنده نخستین درس خارج فقه آیت‌الله العظمی مکارم شیرازی آغاز شد اما امروز مرجع آموزش و ارتباط دینی در شبکه‌ای جهانی از حوزه‌های علمیه ایران تا عراق، لبنان، عربستان و حتی سوریه و قاره آفریقاست. این نهاد علمی نه فقط آموزش را در بستر مجازی متحول کرد، بلکه با ابزارهای نوینی چون کتابخانه دیجیتال، شبکه دانشنامه و بهره‌گیری از هوش مصنوعی، بستر مستندگویی و سنجش واقعیت برای پژوهشگران، اساتید و دانشجویان علوم دینی را فراهم ساخت.

ایده ایجاد کتابخانه دیجیتال مدرسه فقاهت چگونه شکل گرفت؟

انگیزه اصلی، حس مسئولیت نسبت به مهم‌ترین خلأ حوزه‌ها بود: دسترسی همگانی و عادلانه به منابع علمی. تصور کنید چطور یک طلبه جوان در شهری کوچک، یا پژوهشگری در دورترین نقطه جهان اسلام، هیچ ابزاری برای دستیابی سریع و بدون واسطه به کتاب‌های مرجع و نایاب نداشت! این خلأ من را از سال ۱۳۸۵ مصمم کرد تا گنجینه منابع دانش اسلامی را دیجیتال کنم؛ نه صرفا یک آرشیو بلکه ابزاری تعاملی که با جست‌وجوی هوشمند، مستندسازی دقیق و ابزار ترجمه، دستیابی به علم را دموکراتیزه کند. خوشحالم امروز محصول این دغدغه، «کتابخانه دیجیتال مدرسه فقاهت» است که نه مرز می‌شناسد و نه محدودیت جغرافیایی یا مالی.

کتابخانه دیجیتال مدرسه فقاهت دقیقا چه دامنه و چه امکاناتی دارد؟

کتابخانه ما امروز بزرگ‌ترین کتابخانه دیجیتال حوزه است؛ بیش از ۴۴ هزار جلد کتاب تخصصی ـ ۱۷ هزار کتاب شیعی و ۲۷ هزار کتاب اهل‌سنت ـ را ثبت و آرشیو کرده‌ایم که شامل فقه، اصول، تفاسیر، حدیث، کلام، رجال، ادبیات و تاریخ است. بخش دیگری به کتب مرجع عربی و فارسی اختصاص یافته تا حتی منابع غیرشایع نیز فراموش نشود. اما فراتر از کمیت، امکانات فنی ویژگی مهم‌تر ماست.

ما سامانه جست‌وجوی چندلایه داریم: کاربر می‌تواند با عنوان پدیدآورنده، موضوع، کلیدواژه و حتی مضمون وارد جست‌وجو شود. جست‌وجوی معنایی، ریشه‌یابی واژگان و بازیابی فوری، کار را برای شناسایی و مقایسه آراء و اندیشه‌ها ساده و علمی کرده است.

یک ویژگی ممتاز دیگر، رایگان بودن کامل خدمات در همه ساعات و برای همه است؛ از شهرهای ایران تا طلاب نجف و پاکستان و دانشگاه‌های اروپا. همه این منابع هر روز به‌روزرسانی می‌شود؛ سالانه صدها جلد جدید یا نسخه خطی کمیاب دیجیتال می‌شود.

جایگاه فناوری، هوش مصنوعی و نوآوری‌های دیجیتال مشخصا در عملکرد کتابخانه چیست؟

فناوری رکن اصلی کتابخانه ماست. اگر امروز پژوهشگر با چند کلمه یا عبارت، به هزاران منبع غنی و دقیق دست پیدا می‌کند، نتیجه ادغام فناوری‌های جدید و هوش مصنوعی در فرآیند مستندسازی و جست‌وجو است. ما برای نخستین بار، سامانه «اعراب‌گذاری هوشمند متون عربی» را پیاده کردیم که متون دشوار و کهن را قابل استفاده برای نسل جوان می‌کند. سرویس «ترجمه فوری» متون عربی به فارسی ـ با دقتی بی‌نظیر ـ و ابزارهای تحلیل آماری منابع از افتخارات ماست. همچنین نمایه‌سازی موضوعی و امکان پیونددهی منابع مرتبط، پژوهش را بسیار سریع‌تر و هدفمندتر نسبت به سبک سنتی کرده است. هدف نهایی ما، ساخت یک مدل هوش مصنوعی پاسخگو و بومی برای دریافت و تحلیل سؤالات فقهی و علمی است که مسیر رشد آن با داده‌های کتابخانه ما فراهم می‌شود.

این کتابخانه چه تأثیری بر عدالت آموزشی و بازتوزیع اطلاعات در جامعه حوزوی داشته است؟

عدالت علمی، اصل راهبردی پروژه است. ما در بسیاری از شهرها و حتی روستاها بازخورد داریم که طلاب برای نخستین‌بار بدون نگرانی مالی و جغرافیایی به منابع اصیل دست یافته‌اند. کتابخانه دیجیتال مدرسه فقاهت دسترسی برابر و بی‌انتظار را فارغ از زبان، محل سکونت یا جایگاه مالی برقرار کرده است؛ کافی است یک اتصال اینترنت داشته باشید و از مشهد تا نجف، از تهران تا هامبورگ، به همان منابع و متن کامل کتاب‌های مرجع جهانی دسترسی داشته باشید. حتی پژوهشگران غیرایرانی و اساتید دانشگاه‌های اسلامی کشورهای عربی یا آسیای جنوب‌شرقی عضو فعال ما هستند و خودشان به ما پیشنهاد توسعه و پیوند با مراکز علمی دنیا را داده‌اند.

در بخش ترجمه و تطبیق متون که همواره چالش حوزه‌ها بوده، مدرسه فقاهت چه خدمتی ارائه کرده است؟

یکی از خلأهای اساسی حوزه علمیه در گذشته، ضعف ترجمه و نداشتن بانک متون تطبیقی بوده است. ما با تکیه بر تیم ترجمه حرفه‌ای، بخشی از کتاب‌ها را ترجمه یا تلخیص کرده‌ایم و دسترسی متون عربی برای مخاطب فارسی‌زبان آسان‌تر شده است. همچنین سرویس پیشنهاد ترجمه ماشینی فوری، باعث شده پژوهشگر بدون دانش کامل عربی یا انگلیسی هم بتواند منبع مناسب را پیدا کند.

خود پروژه ویکی‌فقه، شاخه‌ای از فعالیت‌های مدرسه فقاهت است که محتوای فقهی را با ساختار دایره‌المعارفی، با ارجاع کامل به کتابخانه دیجیتال و امکانات جست‌وجوی موضوعی را در اختیار همه قرار می‌دهد.

جایگاه «مستندسازی و صحت‌سنجی» در این کتابخانه چگونه است؟

تمام منابع، بعد از دیجیتال‌سازی، توسط تیمی دقیق مقابله و ارزیابی می‌شود. هر جلد یک شناسه منحصربه‌فرد دیجیتال، ارجاعات اولیه و ثانویه و حتی بسته توضیحات درباره صحت انتساب و سابقه چاپ دارد. اگر کتابخانه دیجیتال مدرسه فقاهت امروز مرجع است، دلیلش همین جدیت در مستندسازی و صحت‌سنجی منابع است. به گواه بسیاری از اساتید حوزه و دانشگاه، این سطح از اعتبار و سندیت در کمتر کتابخانه دیجیتال اسلامی وجود دارد.

تعامل مراجع و اساتید برجسته حوزه با این کتابخانه چگونه بوده است؟

حمایت بزرگان انگیزه ما بوده است. علاوه بر پیام‌های قدردانی کتبی و شفاهی از طرف برخی مراجع عالی‌قدر، برخی بزرگان حوزه علمیه ـ مثل آیات عظام سبحانی، شبیری زنجانی و... با استقبال و راهنمایی‌های خود در بهبود سرویس‌ها نقش داشتند. پژوهشگران باتجربه نیز پیشنهادهای فنی در این مدت دادند که ما تا جای ممکن اجرا کردیم.

برنامه‌های آتی کتابخانه دیجیتال مدرسه فقاهت چیست؟

اولویت ما دیجیتال‌سازی نسخ خطی نفیس و ارائه آنها به صورت تصویری و ویراست علمی است. همچنین می‌خواهیم بخش چندرسانه‌ای ـ فیلم، صوت و پادکست‌های تخصصی ـ را فعال کنیم تا پژوهشگر، همه نیازهایش را از این پلتفرم تأمین کند. همکاری با کتابخانه‌های جهانی، ارتقای سامانه هوش مصنوعی و مشاوره زنده علمی از دیگر اهداف است. کتابخانه دیجیتال مدرسه فقاهت، امروز الگویی بی‌بدیل از پیوند سنت و تکنولوژی است. این مجموعه با شعار «عدالت در دسترسی به دانش»، منابع اصیل و کمیاب را نه فقط برای حوزویان که برای اندیشمندان سراسر جهان اسلام مهیا کرده است. محور برنامه‌ها، توسعه برابر فرصت‌های علمی و احیا و بازخوانی میراث اسلامی در فرمت مدرن است.

تمام منابع، بعد از دیجیتال‌سازی، توسط تیمی دقیق مقابله و ارزیابی می‌شود. هر جلد یک شناسه منحصربه‌فرد دیجیتال دارد

فعالیت مدرسه فقاهت بر سه پایه اصلی

ارائه و آرشیو دروس حوزه: کلاس‌های درس اساتید برجسته حوزه به صورت زنده پخش و سپس آرشیو می‌شود تا هر زمان که طلبه یا پژوهشگر نیاز داشت، به آنها مراجعه کند. در این سال‌ها بیش از ۲۵۰ استاد و حدود ۵۰۰ درس را در حوزه‌های مشهد، قم، نجف، بیروت، قطیف و حتی دمشق پوشش داده‌ایم.

کتابخانه دیجیتال مدرسه فقاهت: دغدغه ما دسترسی رایگان و عادلانه بود؛ پس یک کتابخانه آنلاین با ۱۷ هزار جلد از آثار شیعه و ۲۷ هزار جلد از کتاب‌های اهل‌سنت ایجاد کردیم. هرگاه درسی برگزار می‌شود و استاد به مطلبی در کتابی ارجاع می‌دهد، مخاطب می‌تواند اصل کتاب مورد نظر را همان لحظه مطالعه کند؛ حتی صفحه و شماره جلد به صورت دقیق قابل مشاهده است. این دسترسی، مخصوصا برای پژوهشگرانی که خارج از ایران هستند و کتاب‌های مرجع علمی در اختیار ندارند، حیاتی است.

ویکی‌فقه و دانشنامه مستند: دیدیم برخی منابع مثل ویکی‌پدیا به‌دلیل نبود کنترل محتوایی و مستندسازی قابل استناد نیست. دانشنامه ویکی‌فقه ما بر محور مستندگویی و استناد به منابع اصیل حوزوی طراحی شده است؛ یعنی هر مقاله با ذکر منبع و داده قابل راستی‌آزمایی ارائه می‌شود تا مخاطب امکان سنجش و تحلیل علمی داشته باشد.